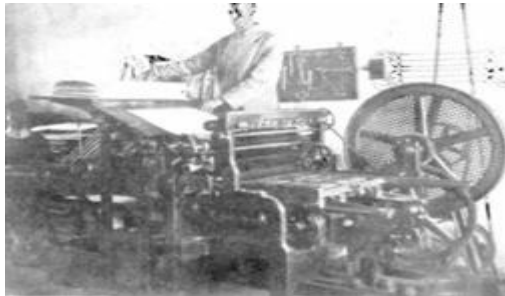

ታሪክ ቤት-ማሕተምን አቶ መንገሻ ብሩን ብኸፊሉ

=====////////=====////////=====////////=====

ሰላማት ክቡራን ተኸታተልቲ መደብናታመይ ትኹኑ አለኹም፤ አማን ወ ሊላይ ክኹነልኩም ድማ ሰናይ ትምኒተይ ኢዩ።አብዚ ናይ ሎሚ ጽሑፋዩ ኣብ ጉዳይ ታሪክ ቤት-ማሕተምን አቶ መንገሻ ብሩን ብኸፊሉ ከቕርቦ ክፍትን ኢየካልእ ጊዜ ድማ ታሪክ አቶ መንገሻ ብሩ አስፊሐ ኬቕርቦ ተሰፋ እገብር።

ታሪክ ሕትመትን ቤት-ማሕተምን ኣብ ዕቤት ትምህርትን ሥነ-ጽሑፍን ቐላሰን ወሳንን ግደ ከም ዝተጻውተ ርዳኢ ነገር'ዩ።እዚ ድማ ኣብ መበል 7ይ ክፍለዘመን ሓደ TS' Ai Lun ዝተብሃለ ቻይናዊ ንፈለማ እዋን ወረቐት ከምዝመሃዘ ይእምነን'ዩ።ንእሸተይ መጽሓፍ ወንጌል ዮሃንስ ድማ ብሰለይታ ብርሃን ክሕትመት ከምዝረኣየ ዝጠቐሱ ተመራመርቲ ታሪክ ኣሎዉ ኢዮም።

ብካልእ ወገን ድማ ታሪክ ማሕተም ቕድሚ ልደተ ክርስቶስ 3500 ኣቢሉ፣ከም ዝጀመረ ዝነገረ ዛንታ ምህላው ኣይዘነጋዕን'ዩ።ኣብ ዘመነ ስልጣን ሱመርያውያን ከነ ፕሮቶ-ኢላማይትን ቤት-ማሕተም ኣብ 1440 ኣቢሉ ኣሰር ከምዘለዎ ዝጽሕፉ ኣሎዉ ኢዮም።ድጅታላዊ ቤት ማሕተም ድማ ኣብ 1991 ዓ/ም/ፈ ከም ዝፈለመ ኣብዝሓና ዘርከብናሉ ታሪክ ምኳኑ ዝሰሕቶ ዘሎ ኣይመስለንን።

ኣብ ማእከላይ ደረጃ ትምህርቲ ኣብ ንምሃረሉ ድማ ኣብ ኣስታት 1450 ጆሃንስ ጉንተንበር ንፈለማ ጊዜ ተንቀሳቓሲ ማሕተም ኣብ ምድረ-ኤውሮጳ ኣተኣታትዮ ምኳኑ ዝሕብር ምህሮ ከም ዝተምሃርና ንዝኸኸሮ ጉዳይ ይመስል'ዩ።ናብ ጉዳይ ኤርትራ ምስ

ንምለስ ኸኣ፡እዚ ዝሰዕብ ይምስል ኢዩ።

ቤት-ማሕተም ኣብ ኤርትራ ንመጀመርታ ጊዜ ብ1863 ዓ/ም/ፈ፣ኣብ ዘመነ ሃጺይ ቴድሮስ፣ ብማሕበር ላዛሪስት ሚሰዮን፣ኣብ ጥቃ ወደብ ምፅዋዕ እተደኸነ እም-ኩሉ ዝተባህለ ቦታ፣ብኣቡነ ልዊጂ ቢያንካሪ ከም ዝተመሰረተ ሰነዳት ታሪክ ይሕብሩ ኢዮም። እዛ ቤት-ማሕተም ኣብ ወርሐ ግንቦት 1867 ዓ/ም/ፈ ትምህርቲ- ክርስቶስ እትብል መንፈሳዊት መጽሓፍ ብኣቡነ ጴጥሮስ ሎዊ-ሰቤል፣ ካብ'ቲ ናይ ኣቡነ ያዕቆብ ዮሴፊኖስ ብቋንቋ ኣምሓርኛ ብ1850 ዓ/ም/ፈ ኣብ ከተማ ሮማ እተኣትመ ናብ ቋንቋ ትግርኛ ተተርጉሙ ብ500 ቅዳሕ ተኣቲሙ ተዘርግሐ።

ምስ እውን “ፊደል ትግርኛ” ዘርእስታ መጽሓፍ ብ1500 ቅዳሕ ዝቋጽሩ መጽሓፍቲ ተኣትመት።ከምዚ ኢሉ ብመንፈሳውያን ማሕበራትን ቡዮም ቦቲ ግዜ'ቲ ዝነበሩ ግዱሳት ውልቀ-ሰባትን ንምዕባል ሥነ-ጽሑፍ ቋንቋ ትግርኛ ዝሕግዝ መጻሕፍቲ ምሕታም ብዘገምታዊ ሳውያ ቀጸለ ኮነ።

በዚ መሰረት እዚ'ውን ብ1918 ዓ/ም/ፈ ብቀሺ ኢሻርሰንን እተጻሕፈ “Notizie Storiche e varie sulla missione Evangelica Suedese dell'Eritrea”-ዝብል መጽሓፍ ኣብ ዘሰፈሮ ከም ዝሕብሮ ኣብ መንጎ 1896-1917 ዝነበረ መቃን-ጊዜ ዕሰራን ሓሙሽተን መጻሕፍቲ ብወንጌላዊት ምሰዮን ቤተ-ክርስትያን ሸወደን ብቋንቋ ትግርኛ ተጻሒፎም እዮም ዝብል ሓበሬታት ይሕብሩ'ዮም። ኣብ መንጎ'ዚ እታ ብዶ/ር ቪንክሬስት ብ1896 ዓ/ም/ፈ እተጻሕፈት “ፊደል ትግርኛ” ዘርእስታ ኣብ ስነ-ጽሑፍ ቋንቋ ትግርኛ ኣዘያ ኣገዳሲት ዝኾነት መጽሓፍ ትርክቦም ኢዮ።

እዛ መጽሓፍ እዚ'ኣኳብ ናይ ወጻእተኛታት መጻሕፍቲ ዘይተተርጎመት፣ኣብ መስርሕ ምምሃር ምስትምሃር ቀላሲ ተራ ዝነበራ፣ፊደል፣ባህሊ፣ልምድን ወግዕን ህዝቢ ብኣፈ-ታሪክ ዝመሓለፍ ዝነበረ፣ኣብ ሥነ-ጽሑፍ ዘሰፈረት፣55 ጽውጽዋይ፣78 ሕንቅል ሕንቅሊተይን 471 ምስላታትን ዝሓዘት ደብተራ ፋፋኤል ዝተባህሉ ብዶ/ር ቪንክሬስት ዝተባህለ ሸወደናዊ ተመዚዞም ዝጸሓፉም እዮ።

ካብዚ ቀጸሉ ብ1900 ብሓልዮት ምሰዮን ቤተ-ክርስትያን ሸወደን ብቀሺ ማርቆስ ግርማይን ዶ/ር ካርል ቪንክሬስትን ተተርጉሙ ክሳብ 800 ቅዳሕ ዝኸውን መጽሓፍቲ ብርሃን ሕትመት ረኣዮ።ቀጸሉ ኸኣኣ ካብ መጽሓፍ ግብረ-ሓዋርያት ክሳብ መጽሓፈ ራእይ ዮሃንስ ቀሺ ተወልደመድህንን፣ ካብቲ ቅድሚ ሕጂ ኣብ ላዕሊ ዝተረቐሐ ቋንቋታት ከም ብሓድሽ ናብ ቋንቋ ትግርኛ ተተርጎመ።

እቲ መጽሓፍቲ ክትርጎም እንክሎ ገለ ምምሕያሽ ብምግባር፣ ካብቲ ቋንቋ ግእዝ ብማርቆስ ዝተገብረ ረቂቕ ዳግማይ ተገምጊሙ ብ1903-1904 ዓ/ም/ፈ፣ብሓልዮት ክልተ ኪኢላታት ቋንቋ ዝነበሩ እኒ ቀሺ ተወልደመድህንን ገብረመድህንን (በዓል ሓማሴን) ሃለቃ

ተወልደመድህን ገብሩን (በዓል ዓድዋ) ምሉእ መጽሐፍ ሓድሽ ኪዳን ብቋንቋ ትግርኛ-ብወርሒ ታሕሳስ 1909 ዓ/ም/ፈ ብማሕተም ሰዊዲናዊት ወንጌላዊት ምስዮን፣ ኣብ ከተማ ኣስመራ 501 ገጽ ዘለዎ 5000 ቅዳሕ ተሓቲሙ ናብ ሕዝቢ ተዘርግሑ።

ማሕተም ኣብ ኤርትራ በዞም ዝተጠቐሱ ካቶሊክን ወንጌላዊት ሚስዮን ምስ ተጀመረ፣ብዙሓት ኣብያተ ማሕተም ኣብ ኣስመራ ኣሰሮም ተኹልኪለንን ክሳብ 17 ዝበጽሑ ኣብያተ ማሕተም ስለ ዝተኸፍታን ብዙሓት መጻሕፍቲ በብግዚኡ ክሕተም በቐዑ።

ክሳብ ሕጂ ብዘሎ ገምጋማት ድማ ብሓፈሻ ብቋንቋ ትግርኛ ዝተሓትሙ ካብ 629 ሕታማት ንላዕሊ ይኹኑ ዝብል ብእቡእ ኣገባብ ዘይተወድኡ ላህመታዊ መጽናዕታት የመላክቱ ኢዮም።እዚ ዘይተረጋገጸ ዝኾነሉ ድማ እቶም ኣብ እዋን ብረታዊ ቃልሲ፣ኣብ ሚዳን ኣብ ወጻኢ ሃገራት በብኩርን፡፡ ዝተሓትሙ መጻሕፍቲ ኣጣሚሩ፣ንሙሉኦም ስለ ዘየማልእን ገለ ብውሑድ ቅዳሕ ተሓቲሞም ዘይተረኽቡ 18 ዝኩኑ ጽሑፋት ሕትመት ዝረኣዩ እውን ስለ ዘለውን'ዩ።

እዚ ዝተጠቐሰ ቁጽሪ መጻሕፍቲ፣ ኣብ ምንታይ ኣተኩሩ ይጽሓፍ ከም ዝነበረ ንምብራህ ዝኣክል ኸኣ፣ ኣብ 12 ዓውደ-ፍልጠታት ተጠቓሊሉ ቀሪቡ ኣሎ።ምክንያቱ ድማ በቲ ዝንባለን ሞያን ናይ እቶም ደረሰቲ ዝተጻሕፉ ስለ ዝኾነንምፍላዮም መታን ክሕግዝ በዞም ዓባይቲ ኣርእስቲ ርእሰታት ተጠቓሊሎም ኣለው።

ካብ'ኣቶም ድማ ሃይማኖት፣ልብ-ወለድ፣ጥዕና፣ዓውደ-ሕጊ፣ትምህርቲ፣ዓውደ-ታሪኽ፣ታሪኽ-ሕይወት ወልቐሰባት፣ቴክኖሎጂ፣ጂኦግራፊ፣ቁጠባ፣ ባህልን ማሕበራው፣ፍልሰፍና ዝርከብዎም ኢዮም።በዛዕባ ታሪኽ ቤት-ማሕተም ንሎሚ እዚ ካብ በልና ናብ'ቶም ሰሞም ተገለጹ ዘሎ ኣቶ መንገሻ ብሩ ድማ ብኸፊሉ ክንተናኸፎ ኢና።

እዞም ኣብ'ዚ ሰኢል ትርጉይዎም ዘለኹም ኣብ'ኣቶ መንገሻ ኢዮም ዝበሃሉ-ወድ ወልቃይት-ጸገደ ምድረ-ትግራይ ኢዮም።ኣቶ መንገሻ ካብ ወላዲኦም ኣቶ ብሩ ጠይሚናን ወላዲቶም ወ/ሮ ጥሩነሽ ኣብ ወልቃይት ኣብ ዓመተ 1862 ዓ/ም/ፈ ተወልዱ።ኣብ 1970 ዓ/ም/ፈ ድማ ካብ ገዳም ደብረ-ቢዘን ናብ ወደባዊት ከተማ ምጽዋዕ ወረዳ።ኣብ ቤት ትምህርቲ ምስዮናውያን ንክልተ ዓመታት ተማሂሮም፣ንዝሓሸን ዝግሞቀን ኣድሂቦም እውን ኣብ እም-ኩሉ ኣትዮም ትምህርቶም ዛዘሙ።

ኣብ ቤት ትምህርቲ ካቶሊካዊት ምስዮን ብምእታው ድማ ን3ተ ዓመት ሙሉእ ቋንቋ ፈረንሳይን ተዛመድትን ዓውድታት ብጻዕቲ ተምሃሩ።ኣብ 1884/85 ዓ/ም/ፈ ወይ ድማ 1987 ኣቆጻጽራ ምድረ-ሓበሻ ኣብዘተፈላለዩ ኣብያተ ማሕተም ብምግልጋል፣ዓውደ ሞያ ምምህርት ምሒር ይፈትዉ ብምንባሮም መምህር ኮይኖም ኣብ ባጽዕ ይኹን ኣብ ከረን ተዋፈሩ።ብትግሃቶም ድማ ክሳብ ደረጃ ምክትል ርእሰ መምህር ማዕረግ በጽሑ።

ኣቶ መንገሻ ብሩ፣ልዕሊ 10 ቋንቋ ይክእሉ ነበሩ።ካብ'ቶም ዝክእልዎምን ዝምህርሎምን ዝነበሩ ቋንቋታት ኸኣ ቋንቋ ትግርኛ፣ግእዝ፣ኣምሓርኛ፣ትግራይ፣ሸወደን፣ጀርመንኛ፣ፈረንሳይኛ፣ኢንግሊዘኛ፣ላቲንኛን ኦሮምኛን ብኣግባቡ ይፈልጡ ምንባሮም ታሪኻም ዝምስክሮ ኢዩ።

ኣብ ጊዜ ምኒሊክ ቤት-ማሕተም ኣብ ኣዲስ ኣበባ ኣብ ዝጀመረሉ ጊዜ ሓደ ኪኢላ፣ንሱም ብምንባሮም ድሕሪ ኣብ ወርሒ የካቲት ዓመተ 1896 ዓ/ም/ፈ፣ ኣብ ኣውራጃ ዓድዋ ኣብ ዝተኻየደ መሪር ኩናት፡ኩናት ዓድዋ ካብ ኤርትራ ናብ ኣዲስ ኣበባ ጸውዒት ተገይርሎም ከዱ።ኣብ ኣዲስ ኣበባ ድማ ሓዎም ኣቶ ሚኪኤል ብሩ ምስ እተጎ ጸሃይቲን ቤተ መንግስትን ጽቡቕ ርክብ ስለ ዝነበሮም፣ንሓዎም ኣቶ መንገሻ ምስ ንጉስ ምኒሊክን እቲጌ ጣይቱ ክራኸቡ ብምግባር፣ዕዮ ማሕተም ከተኣታትዉን ክሰርሑሉ ኩነ ከስተምህሩ ተኣዘዙ።ንዝበለጸ ትምህርቲ እውን ናብ ምድረ ኤውሮጳ ክኸዱ ተገብረ።

ኣብ መገሻ ኤውሮጳ፣ናብ ዓዲ እንግሊዘ፣ጀርመን፣ፈረንሳይን ኢጣልያን ንክልተ ዓመት መመላእታ እናዘሩ ፍልጠት ክድልቡ ሰፊሕ በሪ ተርሓውሎም።ንፍልጠትን ምህርን ዓቢይ ጽምኢ ስለዝነበሮም ድማ ኣብ ዝኸድዎ ብዕቲብ ፍረ-ፍልጠት ይምገቡን ይሓቱን ይምርምሩን ምንባሮም ታሪኻም የመላክት'ዩ።

ኣቶ መንገሻ፣ኣብ ደብረ-ቢዘን ትምህርቲ ክህነት ብምፍላሞም፣ኣብ ቋንቋ ግእዝን ሃይማኖትን መሰረት ብምሓዝ ጸምእ ፍልጠቶም ንሰማይ ብምዕራጉ ናብ ባጽዕ ክወርዱ ተቐሲቦም ኢዮም።ኣጋጣሚ ኩይት ኸኣ ምትእትታው ወንጌላውያን ዝነበረሉ መቃን ጊዜ ብምንባሩ ናብ እም-ኩሉ ልዎም ኣበሉ።

ኣብ ምድረ እም-ኩሉ ድማ ዘመናዊ ትምህርቲ ቀሲሞም፣ንኣድማስ ፍልጠቶም ንዳራ ክብርኽ ወሳኒ ግደ ገይሩሎም'ዩ።ኣብ ሕምብርቲ ከተማ ኣዲስ ኣበባ ዕዮ ማሕተምን ጽሕፈትን ክድርዕ ቀላሲ ግደ እኳ ተገቡሩ፣ወገይ ወገንካን ሻራ ዝፈልይ ጽሕፈት ታሪኽ ብምግባሉ፣ኣሸንባይ'ዶ ታሪኻም ክሰነድ ይትረፍ ሰሞም ዘልዕሎም ፍጹም ኣይተረኽበን'ዩ።እዚ ድማ ዝሕዝንን ዘደጉዕን ተግባር ካብ

ዝኸውን ጊዜ አይቆለለን'ዩ።ግን ንዝነተ-እለት ታሪኽ ተቐቢሩ ሰለዘየተርፍ ቡብዓቕምና ኑቶም ታሪኽኛታትን ሰብ ወዕለትን ክንዝኸርም ጸር ማእገር ኩልና ኢዩ ኮይኑ ዘሎ እብል።

አቶ መንገሻ ብሩ፡ዕድመ ጸጊቦም ድማ ቅድሚ 57 ዓመት (አብ 1964 ዓ/ም/ፈ) ካብ'ዛ ዓለም ብሞት ተፈልዮም ኢዮም።አብ'ታ ዓመት ድማ ሓርበኛ ደግሞት ገብረሕይወት መሸሻ ወድ ሓዞ ባይሩን ዶ/ር ሚካኤል ተሰማ ኣክታቲሎም ዝሞቱላ፣ብምንባራ ንባዕላ ታሪኻዊት ዓመት ይገብራ'ዩ።

አብ መወዳእታ ኸአ፣-ጋዜጣኛን ገጣምን ኣዝማሪኖ ሆፕ አብ ወርሒ ግንቦት 2020 ዓ/ም/ፈ አብ ማሕበራዊ መራኽቦ ካብ ዝጸሓፎ ቆንጨብ ብምቕራብ ኢዩ ክኸውን'ዩ።

“...ትካላት፡ ምትርጓም ቅዱስ መጽሓፍ ናብ ትግርኛ ብማእከልነት ወንጌላዊ ቤተ-ክርስትያን (ክንሻ) ከምኡ'ውን ምድኳን ፈላጊይ ቤተ-ማሕተም አብ እም-ኩሉ፡ ካቶሊካዊት ቤተ ክርስትያን ብዙሓት መብቁላውን ትርጉምን ብምሕታምን ምእታው ቤተ ሕትመትን፡ሚኒስትሪ ትምህርቲ መንግስቲ ኤርትራ አብ ግዜ እንግሊዝን ፈደረሽንን፡ ጋዜጣታት ናይ ኤርትራ ሰሙናዊ ጋዜጣ፡ ዘመን፡ ሕብረት ወዘተ። ነቲ ናይ ቀደም ኣልዒለ እምበር ብዙሕ ዝሞቀስ ኣሎ።...”-ካብ'ዚ ንርድኦ ድማ ግደን ሪምን አብያተ ክርስትያን አብ ዕቤት ሥነ ጽሑፍ፡ትምህርትን ሕትመትን እምብዛ ዝዘፍ ምንባሩ ዘመላኽት ኢዩ።

ሎሚ ዘለዉ መንግስታት ኸ እዚ የፍቕዱ ዶ፤ ናጻ ምስፍሕፋሕ ሃይማኖትን እምነትን ክህልው ይገብሩ ዶ ኣሎዉ፤ ፍትሕን ደሞክራሲን ክዕንብብ ኣይኩነን ዝነበረ ጭላንጭል ሕልምልሙ አብ ምጥፋእ እምበር ታሪኽ ብኣግባቡ ክሰነድን ክጸሓፍን እንታይ ኣበርክቶ ይገብሩ ኣሎዉ ንዝብል መልሲ ማንም ክምልሶ ዝእግሞ ኣይመስለንን'ዩ።ግን ንኹሉ ጊዜ ኣሎዎ'ዩ እብል።

- ምስጋና፡ንኩሎም ምንጭታተይን ሓበሬታ ዝሃብኩምኒ እብል።
- ብፍላይ ጋዜጣ ሕብረት፡ናይ ኤርትራ ሰሙናዊ ጋዜጣ፡ጋዜጣ ኣዲስ ዘመን፡ጋዜጣ የዛሬይቱ ኢትዮጵያ፡ጋዜጣ ድምጺ ኤርትራ፡መጽናዕታዊ ጽሑፋትን ወዘተ
- ንአቶ አብርሃም ነጋሽ፡ንመምህር ኣማኑኤል ሳህለ፡ንጋዜጠኛ አብራሃ ገብረሕይወት፡ንግራዝማቸ ኣለማዮሁ ካሕሳይ፡ንሰድራ አቶ መንገሻ ብሩን ወዘተን ድማ ዝጻዘዘ ምስጋናይ ኬቕርብ እፈቲ።

ብኣብራሃም ብርሃን